

УДК 94(477):019.5(093)"1919" <https://doi.org/10.15407/np.51.108>

Катерина Лук'янець,

кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ 03039, Україна
e-mail: sharlotakorde@gmail.com
тел.: +38(063)70-29-478

**ТРУДОВИЙ КОНГРЕС УКРАЇНИ (СІЧЕНЬ 1919 Р.)
КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛИСТІВОК
З КОЛЕКЦІЇ ВІДДІЛУ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

У статті розглянуто основні види аркушевої друкованої продукції з колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства НБУВ, у якій йдеться про Трудовий конгрес України. Проаналізовано інформативні можливості аркушів січня 1919 р., що висвітлюють перебіг підготовки та проведення Трудового конгресу України. На основі попримірникового аналізу розглянуто особливості листівкової літератури січня 1919 р. як виду друкованих видань доби Української революції.

Ключові слова: Трудовий конгрес України, Українська революція 1917–1921 рр., аркушівки, листівки.

Українська революція 1917–1921 рр. увійшла в історію як перша практика вітчизняного державотворення у ХХ столітті, тому завжди була і залишається серед пріоритетних тем наукових пошуків. До малодосліджених джерел революційної доби, безперечно, належать листівки (вони ж аркушівки, летючки, метелики) – вид неперіодичного видання, що водночас виступає засобом поширення інформації спеціального призначення [3, с. 65].

Листівки, як і тогочасна преса, відігравали важливу роль у оперативному та масовому інформуванні населення, проте, на відміну від періодики, такий вид друку набагато рідше потрапляє у поле зору дослідників. Частково це пояснюється розпорошеністю аркушівок сховищами різних бібліотек, архівів, музеїв країни (деякі до того ж збереглися в одиничних примірниках), частково – їх довготривалим перебуванням під ідеологічним «табу». Такі видання політичних

© Лук'янець К., 2019

противників більшовиків у радянський час потрапили у спецхови, їх зміст не піддавався серйозному аналізу, хоча інколи і використовувався для того, щоб показати «контрреволюційний характер» національних державних урядів. Тільки після проголошення незалежності України почали з'являтися публікації текстів листівок з науковими коментарями до них [6, 11]. Сучасних дослідників аркушеві видання цікавлять виключно як складник частини колекцій бібліотек, архівів, музеїв [5, 9, 12, 13]. Відтак на часі є розгляд аркушевих видань, що розкривають історію та ключові події українського державотворення протягом 1917–1921 рр., дослідження характерних рис аркушівок як виду друкованих видань доби Української революції, а також визначення ступеню їх вивченості.

Серед віхових подій Української революції чільне місце займає Трудовий конгрес України (Конгрес трудового народу України, Всеукраїнський трудовий конгрес) – вищий тимчасовий законодавчий орган Української Народної Республіки періоду Директорії УНР, що проходив у Києві 23–28 січня 1919 р. [4, с. 167]. Істориками встановлено, що так чи інакше цю подію висвітлювали усі українські газети [10, с. 196]. Зафіксувала реакцію суспільства на Конгрес і тогочасна аркушева література. Окремі пов'язані з ним тексти, у друкованому варіанті вперше з'явилися у формі листівок і були написані спеціально для розповсюдження аркушівками. Тому метою даної статті є дослідження джерелознавчого потенціалу аркушевих видань із колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ (далі – ВСПВ НБУВ) у яких йдеться про Трудовий конгрес.

У збірці відділу наявні 24 видання летючок (у 47 примірниках), які частково відображають підготовку до проведення Конгресу, його перебіг, продукуючі ним нормативні акти. Враховуючи сюжетне різноманіття листівок із теми, їх можна умовно поділити за змістом на суспільно-політичні, нормативно-регламентуючі, інструктивні та інформаційні.

Перше аркушеве видання з колекції листівок НБУВ ВСПВ, яке безпосередньо присвячене Трудовому конгресу України, є інструктивною листівкою з текстом «Інструкція для виборів на Конгрес Трудового Народу України» (шифр зберігання – Кл. 860). Листівка оповіщає про перше засідання Трудового конгресу, призначене на 19 січня 1919 р., визначає систему виборів, регламентує представництво, правила обрання делегатів та порядок голосування. «Інструкція...» була розіслана повітовим комісарам для проведення виборів на місцях [7, с. 200]. Її неодноразово передруковували у тогочасній пресі та тижневиках, не стали виключенням

Рис. 1. Інструкція для виборів на Конгрес Трудового Народу України. – [Б. м.]: [Б. в.], 1919, січ., 5

й аркушівки. Примірник з колекції листівок НБУВ (рис.1) був призначений для вивішування – це великоформатна аркушівка (60 x 28,5 см). Перед назвою, у правому верхньому куті розміщений виділений жирним шрифтом коментар: «Затверджено Директорією Української Народної Республіки 5 січня 1919 р.». Листівка передає повний текст «Інструкції...» (25 пунктів з примітками), підписаний головою та членами Директорії. Після тексту додані «Розпись по повітам депутатів від селянства на Конгрес трудового народу України» та «Розпись по губерніям депутатів від селянства, робітництва і трудової інтелігенції на Трудовий Конгрес», що містять інформацію про визначені квоти територіального та професійного представництва. Для зручності в аркушівці розміщено у таблицки.

Листівка не має вихідних даних, вірогідно була надрукована у Києві у період після затвердження Інструкції і до початку Трудового конгресу.

Серед інформаційних аркушівок, що містять довідкові дані про Трудовий конгрес України – оголошення і повідомлення. Приміром, після прийняття «Інструкції...» Центральне інформаційне бюро при Директорії УНР видрукувало у листівковій формі повідомлення про скликання у Києві Трудового конгресу на 19 січня 1919 р. Одне з таких сповіщень було віддруковане 10 січня 1919 р. під заголовком-зверненням «Товариші селяне й робітники!» (як «Звернення Директорії УНР до робітників і селян з приводу скликання Трудового Конгресу» текст листівки опублікований у збірнику документів і матеріалів з діяльності Директорії, оригінал знаходиться у Державній науковій архівній бібліотеці (далі – ДНАБ) –

єдиниця зберігання № 11745) [2, с. 426–427]. Листівка агітувала населення не ігнорувати вибори своїх представників до Конгресу і закликала обирати тих, «хто буде міцно стояти за бідний народ, за те, щоб наша земля – Україна була Самостійною, ні від кого незалежною, щоб сама без чужинців у себе порядкувала». Нижче за текстом, під зверненням до «товаришів селян і робітників», пропонувалося обирати представників виключно з-поміж українських соціалістичних партій, «щоб на нашій землі були рівність,

Рис. 2. Товариші селяне й робітники! – [Б. м.]: [Б. в.], 1919, січ., 10

братерство, щоб не було ні полонених, ні гнобителів», та котрі на думку замовників листівки «дадуть лад і спокій Україні і закріплять владу Трудового народу через Трудовий Конгрес». Це видання (Кл. 868) відрізняється художнім друкарським оздобленням: використано різні шрифти, виділення жирним. Великі розміри листівки (42 x 27 см) свідчать про те, що вона призначалася для вивішування у людних місцях (рис. 2).

Ще одне оголошення про Трудовий конгрес України з колекції листівок ВСРВ видрукуване вже після того як заплановане на 19 січня 1919 р. відкриття Конгресу було перенесено на 23 січня 1919 р. Аркушівка Інформаційного Бюро при Директорії УНР під заголовком «Оголошення» небатослівна: «Трудовий Конгрес Української Народної Республіки відкривається нині, в четвер, дня 23 січня н. ст. год. 2 по-полудні в Опернім Театрі (ріг ул. Володимирської й Фунду-клеївської) в Київі», – є виключно інформаційною (рис. 3). Як і попередня листівка, ця має значні виділення жирним та декілька варіантів шрифтів (Кл. 881).

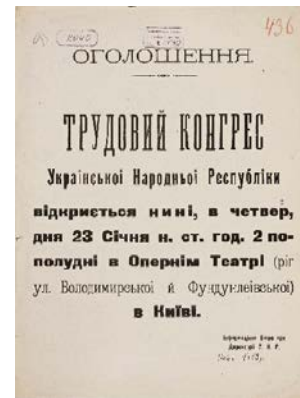

Рис. 3. Оголошення. – [Київ]: [Б. в.], [1919, січ.]

Частина аркушівок, пов'язана з Трудовим конгресом, належить до групи суспільно-політичних видань. Потреба в їх появі визначалася політичною ситуацією та

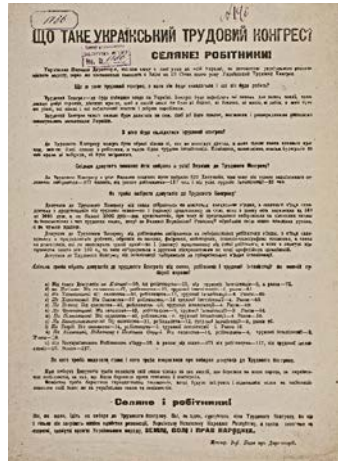

Рис. 4. Що таке Український Трудовий Конгрес? – [Б. м.]: [Б. в.], 1919, січ., 18

аркушівки є спрощеною версією затвердженого тексту з інструктивними нормами. Відомості про Конгрес у ній подаються тематичними блоками, які формують запитання: «Що ж таке трудовий конгрес, з кого він буде складатися і що він буде робить?», «Скільки депутатів повинно бути вибрано з усієї України до Трудового Конгресу?», «Як треба вибирати депутатів до Трудового Конгресу?», «Скільки треба обрати депутатів до Трудового Конгресу від селян, робітників і трудової інтелігенції по кожній губернії окремо?». Як бачимо, для забезпечення спільного між Директорією та населенням розуміння головних ідей редактори аркушівки вдавалися до зрозумілої і легкої для сприйняття мови викладу. У ній уникнуто незрозумілих переважній більшості читачів термінів, відсутня багатослівність і заплутаність, натомість нагальне пояснюється «зрозумілою мовою», більш схожою на розмовний стиль. Приміром, Трудовий конгрес визначається просто, як «найвища влада на Україні». «Конгрес буде вироблять всі закони для нашої землі, – йдеться у листівці із застосуванням популярних фраз та не без агітаційної маніпуляції, – заводитиме добрі порядки, дбатиме про те, щоб в нашій землі не було ні бідних, ні багатих, ні панів, ні рабів, а щоб були всі вільні і всі забезпечені землею і добрим заробітком». У такий спосіб забезпечувалося макси-

завданнями певного історичного етапу. У таких листівках подія висвітлюється здебільшого простою, образною мовою і обов'язково з позиції інтересів замовника. У фондах ВСРВ зберігаються летючки декількох видів, що відповідають цій категорії: статті, відозви, заклики і звернення.

Привертає увагу видрукувана на початку 1919 р. на замовлення Центрального інформаційного бюро Директорії листівка у формі запитань-відповідей під заголовком «Що таке Український Трудовий Конгрес?» (рис. 4). Її головною метою було роз'яснення системи виборів та виборчих квот. Проте, на відміну від «Інструкції...» 5 січня 1919 р. зміст

мально швидке і легке пояснення інформації з метою її подальшого розповсюдження. Видання має два відкриті агітаційні заклики, вміщені наприкінці інформаційних роз'яснень. Перший поклик під назвою «За кого треба подавати голос і кого треба стерегтися при виборах депутатів до Трудового Конгресу», другий – спонукає не ігнорувати вибори представників Трудового Конгресу, і навпаки «всі як один» віддати голоси за своїх делегатів. Ця листівка без зазначених місця і часу друку, ймовірно була видрукувана в Києві у період 5–23 січня 1919 р. Має підпис «Центр. Інф. Бюро при Директорії». Обидва примірники видання, що зберігаються у ВСРВ (Кл. 878) мають відбитки печатки бібліотеки Центрального Архіву Жовтневої Революції Міністерства Внутрішніх Справ Української РСР у Харкові (далі – ЦАЖР МВС УРСР у Харкові). Відомо про ще одне видання тексту листівки – це типографський відбиток, що знаходиться у ДНАБ [2, с. 427–429].

Про необхідність об'єднання навколо Директорії та Конгресу трудового народу України йдеться у ще одній листівці Центрального інформаційного бюро Директорії УНР «Товариші селяни і робітники» (Кл. 834). Видання побачило світ у друкарні товариства «Енергія» (Київ, Хрещатик 34). Слова перед назвою – «Листівка ч. 1» дають підстави говорити про задум Інформбюро видавати листівки з певною періодичністю. Водночас летючку, датовану першим числом (першим номером), можна формально прийняти за початок діяльності Центрального інформаційного бюро Директорії УНР у справі випуску аркушевої літератури.

Трудовий конгрес України згадується також у низці агітаційно-пропагандистських видань Інформаційного Бюро Армії УНР. Зокрема до таких належить аркушівка «Що робити?» (Кл. 922), видрукувана у друкарні Р. К. Лубковського. Видання закликає підтримати Директорію УНР, роз'яснює суть нової влади та її найближчі завдання: «Директорія... не хоче затримувати в своїх руках влади, а має передати її самому народові для чого як найскоріше скличе Трудовий конгрес із представників селян та робітників». У листівці наголошується, що доля народу знаходиться у його ж руках, а Конгрес лише вирішуватиме всі державні справи у такому руслі, який запропонує народ, та затвердить таку владу «яку народ потребує».

Інша аркушівка Інформбюро армії УНР із заголовком-зверненням «Товариші селяни-повстанці!» побачила світ у Києві 24 січня 1919 р. (Кл. 889). У ній сформульовано перелік заходів Директорії, спрямованих на задоволення вимог і потреб «робочого народу», серед яких і скликання

Трудового конгресу – втілення волевиявлення селян, робітників та трудової інтелігенції. Видання містить протиставлення, у якому Трудовий конгрес виступає владою народу України, а всі інші форми правління – нав'язаними ворожими. «Хочете, щоб нашим безвладдям та рапотнечою скористувалися наші вороги і розбили нас? – йдеться в агітаційному заклиці. – Ви ж цього не хочете, а тому повертайтеся швидше додому обирайте депутатів до Конгресу, не проливайте дарма братської крові. Бо тільки в єднання всього народу Українського є запорука його щастя». Характерно, що листівка у фонді ВСПВ збережена у 7 примірниках (два з них мають відбитки печатки Головного Українського архіву у Києві).

Ще одне аркушеве видання кінця 1918 р. – початку 1919 р. – «Народ і армія», містить промовисте порівняння з'їздів, конгресів, установчих зборів з «головою народу», а армії – з «руками народу». Відтак, у листівці зазначається, що: «Трудовий Конгрес скаже, як бути далі, які порядки завести, кому владу оддати і т. и. Після того для порядкування собою український народ збератиметься чи в парламент, чи на установчі збори, чи на які інші з'їзди – то то вже його буде діло. На чім погодяться на Трудовім Конгресі, так і буде». Автори листівки закликають армію виконувати волю українського народу, а останнього підтримувати своїх вояків. З метою якомога ширшого розповсюдження цього публіцистичного звернення його неодноразово було віддруковано в аркушеві літературі. У фонді ВСПВ зберігається два екземпляри летючок, єдиною відмінністю яких є шрифтові набори (Кл. 830, Кл. 3329).

Прикладом суспільно-політичних аркушевих видань може слугувати листівка з промовою Голови Директорії УНР В. Винниченка на Трудовому конгресі, що й винесено у заголовок видання – «Промова голови Директорії Винниченка на Трудовому Конгресі». Аркушівка є двостороннім виданням, має великі розміри (45,5 x 27,5 см). Текст листівки розміщений у чотири колонки, розділені між собою смужками. З нього дізнаємося, що В. Винниченко присвятив свій виступ роз'ясненню політики Директорії від часу її створення до січня 1919 р. та відносинам із більшовицькою Росією.

Характерно, що у виданні не лише відтворено пряму мову оратора, але й додано редакторський опис розвитку подій Конгресу (рис. 5). Аркушівка розпочинається, змальовуючи загальну канву зібрання: «Засідання 25 січня 1919 року розпочинається о 1 год. 35 хв. Голова Конгресу п. Вітик. Засідання Трудового Конгресу одкрито. Слово для

Рис. 5. Промова голови Директорії Винниченка на Трудовому Конгресі. – Київ: Друк. Р. К. Лубковського, [1919, січ.]

поклики: ганьба, зрадники (галас і дзвінок голови)». Листівка має вихідні дані: «Друкарня Р. К. Лубковського, Київ, Фундуклеевская, 19». У колекції листівок ВСПВ це видання збереглося у декількох примірниках, один з яких у свій час перебував на збереженні бібліотеки ЦАЖР МВС УРСР в Харкові. (Кл. 891).

У аркушеві літературі відображена діяльність на Трудовому конгресі представників провідних політичних партій того часу, що напередодні та у ході роботи Конгресу провели свої партійні наради, брали участь у форумі та впливали на політичні позиції фракцій [1, с. 89]. Зокрема, участь у роботі Конгресу взяли представники центральної течії Української Партії Соціалістів-Революціонерів. Заслухавши доповіді Голови Директорії В. Винниченка і народних міністрів про роботу Уряду, українські соціалісти-революціонери центральної течії оголосили про низку партійних рішень, які невдовзі було опубліковано в аркушеві формі. Так, листівку під заголовком «Декларація фракції Української партії соц.-революц. центр. течії Трудового Конгресу» формують 10 пунктів, що стосуються різноманітних питань життєстрою УНР (Кл. 908). З тексту

оголошення декларації Директорії належить Голові Директорії товаришу Винниченку. Голова Директорії п. Винниченко: «[далі йде пряма мова]». У тексті аркушівки зустрічаємо й інші зауваги: «Читає», «Далі голова Директорії розповідає» тощо. Окрім того, виступ в аркушівці супроводжується коментарями-описами настрою делегатів Трудового Конгресу: «Оплески», «Ганьба, ганьба! – несеться з різних лав», «При читанні цього документу голосні поклики ганьба, лайдацтво», «Центр і праві встають і голосними довгими оплесками вкрияють останні слова голови Директорії. Лівий сектор, котрий зайнятий депутатами блоку лівих і московських меншовиків мовчки лишаються сидіти на своїх місцях. По їх адресі з центра несуться

видання дізнаємося, що українські есери центральної течії вважали завданням Конгресу «ввести внутрішнє заспокоєння і повернути зовнішній мир, шляхом повного задоволення соціальних потреб і національних ідеалів трудового люду України». Політики серед іншого пропонували Конгресу висловити протест світовій спільноті проти порушення суверенності Української Народної Республіки, водночас вітали з'єднання УНР із ЗУНР. Наприкінці листівки центральна фракція УПСР закликала народ України до оборони «збройною рукою» незалежності й нейтральності Української Народної Республіки, а Трудовий конгрес до енергійної та напруженої роботи. Листівка має помірні розміри (26,5 x 18 см). Текст у ній надрукований дрібним шрифтом у три стовпчики, відокремлені між собою смужками. Видання не містить вихідних даних, ймовірно побачило світ у Києві в останні січневі дні 1919 р. До бібліотеки листівка потрапила з фондів бібліотеки ЦАЖР МВС УРСР в Харкові.

Ще одна політична платформа сформована на період проведення Трудового конгресу і відображена в аркушеві літературі – звернення «До товаришів членів Конгресу Трудового Народу України» від фракції «незалежних» Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії. Листівка містить факт про розкол серед членів УСДРП («Тепер менша частина укр. соціал-демократичної партії, думаючи «спастися революцію» виділилась на 6-му конгресі нашої партії, який відбувся 9–12 цього січня в окрему фракцію «незалежних» (всього 10 делегатів)») та сповіщає, на яких політичних позиціях зосереджена сформована фракція УСДРП, а саме: «стоїть за заведення на Україні влади рад робітничих і селянських депутатів». У виданні акцентується увага на тому, що лише демократичний шлях збереже незалежність Української Народної Республіки, та гостро критикується більшовицька влада Росії і деформоване нею поняття про владу рад: «Нічим іншим ця «влада рад» не може бути на Україні, як перенесенням большевицького панування на Україну з усіма наслідками його: голодом, зростаючим безробіттям і невпинною громадянською війною в середині самих тих класів, які зробили українську революцію», – йдеться в ній. Аркушівка плакатного типу (46 x 29 см), містить дату видання – 23 січня 1919 р. У колекції листівок ВСРВ зберігається шість примірників звернення (Кл. 883). Його текст надруковано у дві колонки, у правому верхньому куті вміщено гасло «Пролетері всіх країн, єднайтесь!», після тексту підпис – Центральний Комітет Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії.

У фонді ВСРВ зберігаються аркушеві видання, де були надруковані конституційні акти УНР – «Універсал Трудового Конгресу до українського народу» та «Нота Конгресу Трудового народу України до народів усього світу». Це основоположні документи, що належать до найважливіших законодавчих джерел періоду національно-визвольних змагань українського народу і які резюмують діяльність Трудового конгресу України. Листівки з текстами цих актів належать до групи нормативно-регламентуючих.

Зміст і наслідки прийняття «Універсалу Трудового Конгресу до українського народу», який дослідники прирівнюють до проекту тимчасової Конституції Директорії УНР, добре проаналізовані вітчизняними науковцями та не потребують додаткового аналізу. Водночас залишається актуальним дослідження історії розповсюдження варіантів аркушевих видань примірників Універсалу. Лише у колекції листівок ВСРВ він наявний у трьох виданнях і п'яти примірниках (Кл. 899, Кл. 899/2, Кл. 899/ (2 примірники)).

Наприклад, до виданих листівок з текстом документу невдовзі після його прийняття належить збережений екземпляр у три стовпчики на аркуші розміром 45 x 34 см (Кл. 899/2). Аркушівка була видрукувана Центральним інформаційним бюро при Директорії УНР 31 січня 1919 р. у Вінниці. Після тексту наявний підпис: «Ухвалено Конгресом Трудового Народу України у м. Києві 28 січня 1919 року». Видання Універсалу відрізняється незначними виправленнями в тексті, зокрема примітна відмінність у пунктуації та формах слів, що, проте, радикально не змінює текст офіційного документу (рис. 6).

Ще два екземпляри документу з колекції ВСРВ без вихідних даних. Вони мають однаковий шрифтовий набір, художнє оздоблення та виділення в тексті, що може свідчити про їх друк в одному видавництві. Одна з листівок

Рис. 6. Універсал Трудового Конгресу до українського народу. – Вінниця: Вид. Центральне Інфор. Бюро при Директорії УНР, 1919, січ.

(Кл. 899 – походить з фондів бібліотеки ЦАЖР МВС УРСР в Харкові) має слова перед назвою – «Листівка число 9», а наприкінці тексту надруковано її замовника – «Видан Центр. Інф. Бюро У. Н. Р. Директорії». Інший екземпляр Універсалу (Кл. 899/3) не має ніякої інформації про замовника аркушівки, відсутня і послідовна нумерація на самій листівці із зазначенням її номеру (такий примірник з текстом Універсалу зберігається у ДНАБ – одиниця зберігання № 14025 [11, с. 465–466]). Наприкінці текстів обох згаданих вище листівок вказані місце і дата прийняття документу – «Ухвалено Конгресом Трудового Народу України у м. Києві 28 дня року 1919». Усі примірники з текстом Універсалу великих розмірів, тобто орієнтовані на широку аудиторію. Такі нормативно-регламентуючі аркушівки були частиною політики урядового інформування і забезпечували швидке розповсюдження серед населення програми дій Директорії.

У аркушівці із текстом «Ноти Конгресу Трудового народу України до народів усього світу» міститься заява, що українського народу «вільним хоче увійти в сім'ю народів світу, стати з ними на рівні, а тому заявляє про своє право бути представленим на всесвітньому мирному конгресі». У колекції листівок ВСПВ зберігається три великоформатні примірники видання – 37 x 27,5 см (Кл. 898). У них великими літерами і жирним шрифтом виділено, що Трудовий конгрес України від імені українського народу висловив рішучий протест «проти всякого насильства над його волею» та водночас не хоче війни ні з ким «а бажає жити мирно, утворивши сам для себе той лад, який відповідає його дійсним потребам». Текст аркушівки відтворений у двох стовпчиках, що відділені між собою двома вертикальними смужками. Нота завершується підписом: «Ухвалено Конгресом Трудового Народу України на засіданні 28 січня 1919 року у м. Києві. Президія Конгресу: Голова Семен Вітик, Секретарь Сергій Бачинський». Наявні аркушівки без зазначеного місця і часу друку, ймовірно були видрукувані наприкінці січня 1919 р. у Києві (рис. 7). Один з трьох примірників потрапив до бібліотеки з Харківського історичного музею.

Серед інших важливих постанов Конгресу, що були масово віддруковані у листівковій літературі – «Закон про форму влади на Україні». У ВСПВ зберігається текст цього нормативно-правового документу у двох окремих публікаціях під одною назвою «Закон ухвалений Конгресом трудового народу України на засіданні 28-го січня 1919 року» (рис. 8). Аркушівки

Рис. 7. Нота Конгресу Трудового народу України до народів усього світу. – [Київ]: [Б. в.], 1919

відрізняються підзаголовком «Закону...»: у першому екземплярі – «Про форму влади на Україні» (Кл. 896, зберігся у двох примірниках), у другому – «Про форму української влади» (Кл. 897). Як Закон «Про форму влади на Україні» (з приміткою перед назвою – «Лист Ч. 8.» та підписом – «Вид. Центр. Інф. Бюро при Директорії У.Н.Р.») ще одна листівка з текстом документу зберігається у Державному архіві друку Книжкової палати України імені Івана Федорова [12, с. 37].

«Закон...» складається з восьми пунктів, у яких підняті головні питання внутрішньої (пункти 1–6, 8) та зовнішньої (пункт 7) політики УНР. Зокрема, згідно із «Законом...», утворювались комісії Конгресу, Директорії УНР надавалась верховна

Рис. 8. Закон ухвалений Конгресом трудового народу України на засіданні 28-го січня 1919 року Про форму влади на Україні. – [Б. м.]: Вид. Централ. Інформ. бюро при Директорії, 1919, січ., 28; Закон ухвалений Конгресом трудового народу України на засіданні 28-го січня 1919 року Про форму української влади. – [Б. м.]: [Б. в.], [1919, січ.]

влада в Україні «до скликання слідуєчої сесії Трудового Конгресу», виконавча влада належала Раді Народних Міністрів. Останнім пунктом Закону було постановлено, що «З приводу своїх постанов Конгрес Трудового Народу України видає свій Універсал до Українського народу і нату до народів всього світа». Листівки мають підпис: «Президія Конгресу Трудового Народу України: Голова Семен Вітик, Секретар Сергій Бачинський», проте не містять вихідних даних; лише одна з них («Закон Про форму влади на Україні») із зазначенням замовника – «Видання Центрального Інформаційного Бюро при Директорії». Ці аркушеві видання подібних розмірів (Кл. 896 – 29 x 20,5 см; Кл. 897 – 28 x 21,5 см), текст у них розташований у двох колонках. Водночас на різні друкарські центри вказують відмінні шрифти. Обидва екземпляри листівок свого часу зберігалися у фондах бібліотеки ЦАЖР МВС УРСР у Харкові.

Ще дві аркушівки, що стали результатом діяльності делегатів Трудового конгресу, стосуються звернення його учасників до війська УНР. Аркушівка «Відозва Конгресу трудового народу України до війська Української Народної Республіки» була видрукувана у Києві 28 січня 1919 р. (Кл. 895), одноаркушева, в один стовпчик, розмірами 27 x 18 см. Текст містить виділення жирним шрифтом, при друці було використано декілька шрифтів. У колекції відділу збережено три примірники цього видання, ще один його примірник зберігається у Державному архіві друку Книжкової палати України імені Івана Федорова [12, с. 37]. Інша листівка має назву «Відозва до Армії Трудового Конгресу України» (Кл. 3225), була видрукувана 31 січня 1919 р. у Вінниці (є вихідні дані: «Вінниця, Миколаївська 70») на замовлення Центрального інформаційного бюро Директорії. Видання невеликого розміру – 20 x 14,5 см., ймовірно слугувало для індивідуального розповсюдження.

Незважаючи на те, що назви двох листівок різняться, вони мають однаковий підзаголовок – «Славні січові стрільці! Славні козаки!». Після нього вміщене звернення-привітання делегатів Конгресу військовим, що захищали Українську Народну Республіку та заклик до сумлінної служби і надалі. Тексти листівок однакові за змістом, проте інколи різняться за викладом (рис. 9). Листівка, видрукувана у Вінниці, містить редакторські правки пізнішого часу. Проте й такі текстуальні відмінності незначні (приміром, перше речення Кл. 895 – «У цей тяжкий час, тільки що визволений від неволі Трудовий Народ України, звертається в той бік, звідки прийшла наша свобода, в бік рядів славної нашої революційної

республіканської армії»; перше речення Кл. 3225 – «У цей тяжкий час, який переживає тільки що звільнений Трудовий Народ України, звертаються всі очі в той бік, звідки прийшла отся наша воля: в бік рядів славної нашої революційної республіканської Армії» і тому подібне), у них легко упізнається спільна основа. Наприкінці обидві аркушівки мають підпис: «Трудовий Конгрес Української Народної Республіки».

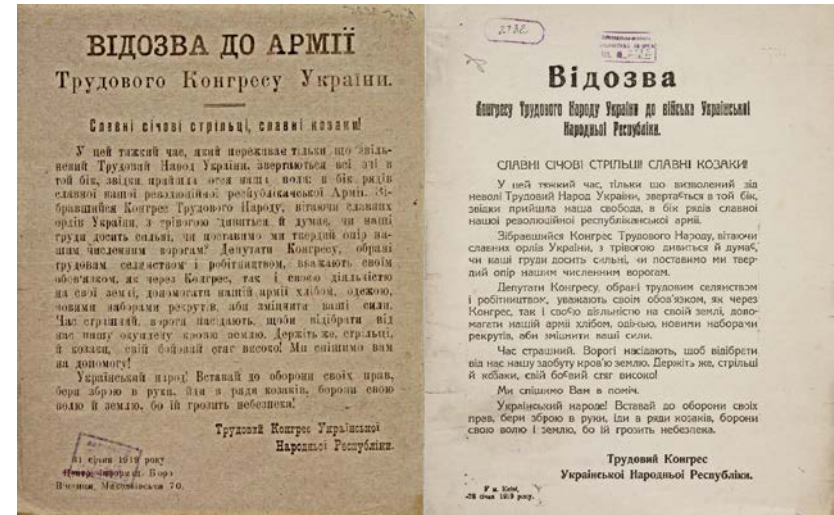

Рис. 9. Відозва до Армії Трудового Конгресу України. – Вінниця: Центр. Інформац. Бюро, [1919, січ.]; Відозва Конгресу трудового народу України до війська Української Народної Республіки. – Київ: [Б. в.], 1919, січ., 28

Наприкінці своєї діяльності Трудовий конгрес утворив комісії, що мали підготувати законопроекти для наступної його сесії. В «Універсалі Трудового Конгресу до українського народу» йшла мова про шість комісій: з оборони, земельну, освітню, бюджетну, закордонних справ та з питань харчування. Закон, ухвалений Конгресом трудового народу України на засіданні 28-го січня 1919 р. «Про форму влади на Україні» у другому пункті визначив, що: «Загальний склад комісій укладається шляхом виборів, пропорціонального представництва від усіх фракцій Конгресу, по рахунку 1 представник від 15 членів Конгресу. Поділ по окремим комісіям і вироблення порядку работ встановлюється на спільних зборах всіх обраних до комісій депутатів». Проте активній діяльності утворених комісій з огляду на військово-політичні обставини не судилося розгорнутися.

Про їх подальшу діяльність відомо небагато [8, с. 172]. Водночас аркушеві видання містять цінний фактичний матеріал про роботу окремих комісій у 1919 р. (рис. 10). Зокрема, аркушівка під заголовком «Від харчової комісії Трудового Конгресу України до українського народу» (Кл. 3281) дає уявлення про її діяльність у лютому 1919 р. Листівка без вихідних даних. Наприкінці тексту містяться дані про збори комісії 14 лютого 1919 р. у Вінниці у готелі «Савой» («кім. 54») та її склад: «Голова – І. Косенко, секретар – М. Спидан, члени – Грузинець, Сухенько, Блохин». У зверненні з п'яти пунктів Комісія (у формулюванні – «як велить нам наша совість і розуміння свого обов'язку, зауважимо») наголошує на необхідності всенародної боротьби з ворогами Батьківщини, піднімає питання харчових реквізицій більшовиками на Полтавщині, говорить про ймовірний голод у низці регіонів України, закликає здавати хліб для війська УНР – бо «голодна армія не здержить ворогів». Окремим пунктом Комісія апелювала до залізничників і до війська та наказала припинити безладдя, що відбувалося із затримкою поїзтів з харчами, їх грабежем. Останнім пунктом Комісія звернулася до всіх громадян «з гарячим закликком всіма способами допомагати нам боротися з безладдям в харчовій справі, зловживаннями, хабарниками і спекулянтами». Листівка не позбавлена пропагандистсько-агітаційних закликів. Так, увагу привертають виділені жирним шрифтом ключові ідеї аркушівки: «Пам'ятайте-ж, що оборона України є оборона Ваших дітей і жінок від голодної смерті» та «Хто задержить раді користі хліб, той зрадить державі і буде потім покараний тим, що прийдуть москалі і поляки і заберуть все».

Листівка «До селян і козаків Української Народної Республіки» містить звернення Комісії трудового Конгресу по Обороні Держави (Кл. 3229). У ній визначається завдання Комісії на час перебування у Вінниці (березень 1919 р.): «мала контролювати і стежити справу оборони Української Республіки від ворогів та допомагати Правительству в цій справі». Текст коротко переповідає перебіг подій після того як Конгрес завершив свою діяльність; йдеться про воєнні дії більшовицької Росії проти УНР, а також розвінчується спрямована проти Директорії більшовицька пропаганда. Головне ж послання аркушівки – заклик вступати до лав армії УНР, допомагати їй одягом та зброєю. «Наші представники в Особі Комісії Трудового Конгресу по Обороні Держави, – йдеться у ній, – кличуть Вас стати в оборону своїх власних прав і не вірити облесливим обіцянкам, за

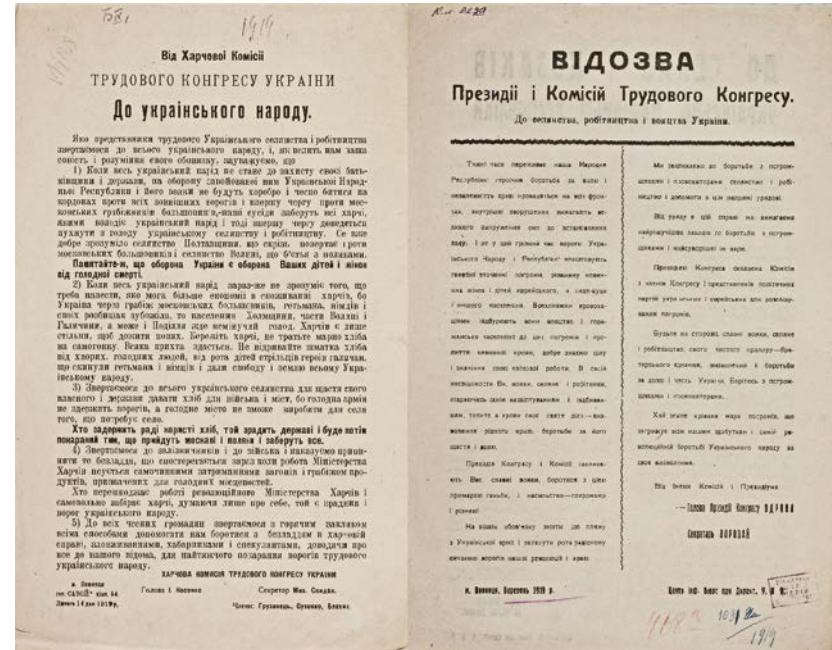

Рис. 10. Від харчової комісії Трудового Конгресу України до українського народу. – [Б. м.]: [Б. в.], [1919, лют.]; До селян і козаків Української Народної Республіки. – [Б. м.]: Центр. Інф. Бюро при Директ. У.Н.Р., [1919, берез.]

якими йде грабiж». Звернення Комісії надруковане у два стовпчики, розділені горизонтальною смужкою, є виділення жирним шрифтом.

Розглянута листівка двостороння, з іншого її боку міститься «Відозва Президії і Комісії Трудового Конгресу До селянства, робітництва і вояцтва України» того ж часу («М. Вінниця, Березень 1919 р.»). Поклик розміщений у два стовпчики. Аркушівка закликає боротися проти погромів єврейського населення, з грабiжниками та провокаторами. У листівці повідомляється, що Президією Конгресу утворена ще одна комісія з членів Конгресу та представників політичних партій для розслідування погромів. Відозву підписав Голова Президії Конгресу Д. Одриня.

У аркушевих виданнях частково відбилася реакція на Трудовий конгрес на місцях. Наприклад, про обраних у Ромнах (Сумська область) 20 січня

1919 р. трьох кандидатів на Конгрес та випрацюваний для них наказ повідомляє Українське Телеграфічне Агентство. Циркуляр останнього від 21 січня 1919 р. (№ 342) зберігається у колекції листівок ВСРВ (Кл. 3191). У машинописній летючці зазначається що «в основу наказу положено резолюцію полтавського губерніального з'їзду». У іншому аркушевому виданні – «Відозві», видрукуваній 7 квітня 1919 р. у Волинській губерніальній друкарні у Житомирі, фігурує Колегія членів Трудового Конгресу як «обрані народом заступники інтересів» комісара губернії Сумнівича. Зокрема, Колегія мала вжити всіх заходів, аби своїм моральним авторитетом «стати в обороні потерпівши як від більшовицького панування так і погромів» (Кл. 3234).

Отож, підготовка, проведення та наслідки Трудового конгресу України січня 1919 р. задокументовані у специфічній інформаційній та агітаційній літературі доби Української революції – листівках, що мали за мету пояснити політичні платформи, поточні події та допомогти організувати діалог між владою та населенням. Збережені у фонді ВСРВ НБУВ листівки не є повним зібранням аркушевої літератури 1917–1921 рр., де йдеться про Трудовий конгрес України. Проте й наявний матеріал окреслює суспільно-політичні віяння, у контексті яких відбувалася підготовка до Конгресу, правові основи його проведення та розглянуті і затверджені ним нормативні документи. Листівки розкривають ставлення населення різних регіонів країни та тогочасних провідних політичних сил до Трудового конгресу України, а також дають уявлення про особливості висвітлення головних його здобутків у неперіодичних друках 1917–1921 рр. Розглянуті аркушеві видання доповнюють та розширюють джерельну базу вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.

Список бібліографічних посилань

1. Гай-Нижник П. Пошук державної моделі УНР: ідея і крах «трудового принципу» (грудень 1918 р. – липень 1919 р.). Український історичний журнал. 2016. № 1. С. 79–97.
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (листопад 1918 – листопад 1920 рр.): документи і матеріали у 2-х томах, 3-х частинах / упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. Т. 2. 744 с.
3. Дмитрієнко М. Листівки більшовицьких організацій України 1917–1920 рр. як історичне джерело. Київ : Наук. думка, 1890. 303 с.

4. Задунайський В. Трудовий конгрес України. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2013. Т. 10. С. 167.

5. Ковальчук Г., Губко Г., Тіхненко О., Лобузін К. Колекція історичних листівок НБУВ і сучасні проблеми введення її в електронний простір. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. Вип. 31. С. 259–274.

6. *Листівки Української революційної доби (1917–1919 рр.)*: збірник документів / уклали О. М. Надтока, Г. С. Черевичний. Київ : ДП Інформ-аналіт. агентство, 2014. 150 с. : іл.

7. Малюта О. Всеукраїнський трудовий конгрес як представницький орган українського народу в другій Українській Народній Республіці. Історичний архів: Наукові студії: збірник наукових праць. Миколаїв, 2011. Вип. 7. С. 199–208.

8. Павлишин О. Комісії Трудового Конгресу України (1919 р.): формування та діяльність. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. Збірник наукових статей. Київ, 2014. Вип. 10. С. 172–190.

9. Сергєєва С. Колекція листівок 1917–1920 років у зібранні Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського. *Скарбниця української культури: зб. наук. праць*. Чернівці, 2016. Вип. 17. С. 96–114.

10. Скальський В. Трудовий конгрес України (січень 1919 р.): оцінки публіцистів. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. Збірник наукових статей. Київ, 2014. Вип. 10. С. 191–203.

11. *Українська революція 1917–1921 років у волясяях*: збірник документів / уклад О. М. Надтока. Київ : ДП Інформ-аналіт. агентство, 2018. 281 с. : іл.

12. Шумілова А. Аркушеві видання періоду визвольних змагань 1917–1919 років у фонді Книжкової палати України. *Вісник Книжкової палати*. 2008. № 4. С. 37–43.

13. Шумілова А. Текстові аркушеві видання 1917–1921 рр. як унікальні першоджерела історії України. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 1. С. 32–35; № 2. С. 33–38.

References

1. Hai-Nyzhnyk, P. (2016). Poshuk derzhavnoi modeli UNR: ideia i krakh "trudovoho pryntsyphu" (hruden 1918 r. - lypen 1919 r.) [Search of the state model of the UNR: idea and crash of the labor principle (December 1918th - July 1919th)]. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 1, 79-97. [In Ukrainian].
2. Verstyuk, V. (Ed.). (2006). *Dyrekoriya, Rada Narodnykh Ministriv Ukrayinskoï Narodnoi Respubliky 1918-1920: dokumenty i materialy*. (Vols. 1-2). [Directory, Council of National Ministers of the Ukrainian National Republic 1918-1920: Documents and Materials]. (Vol. 2). Kyiv, Ukraine: Olena Teliha Publishers. [In Ukrainian].
3. Dmytrienko, M. F. (1890). *Lystivky bilshovytskykh orhanizatsii Ukrainy 1917-*

1920 rr. yak istorychne dzherelo [Dmytriienko M. F. One-sheet editions of the Bolshevik organizations of Ukraine 1917-1920 as a historical source]. Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].

4. Zadunaiskyi, V. (2013). Trudovyi konhres Ukrainy [The Congress of Working People Ukraine]. In *Entsyklopediia Istorii Ukrainy* (Vols. 1-10). [Encyclopedia of Ukrainian History] (Vol. 10, p. 167). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].

5. Kovalchuk, H., Hubko, H., Tikhnenko, O., Lobuzina, K. (2011). Kolektsiya istorychnykh lystivok NBUV ta suchasni problemy vvedennia yiyi v naukovyi prostir [Collection of History Leaflets of VNLU and Contemporary Issues of Its Introduction to Electronic Space]. *Naukovi Pratsi Natsionalnoi Biblioteki Ukrayiny Imeni V. I. Vernadskoho*, 31, 259-274. [In Ukrainian].

6. Nadtoke, O. M. (Ed.). (2014). *Lystivky Ukrayinskoj revoliutsiynoi doby: Zbirnyk dokumentiv* [The Leaflets of Ukrainian Revolutionary Period (1917–1919): Collection Book of Documents]. Kyiv, Ukraine: DP Inform-Analit. Ahentstvo. [In Ukrainian].

7. Maliuta, O. (2011). Vseukrainskyi trudovyi konhres yak predstavnytskyi orhan ukrainskoho narodu v druhih Ukrainskii Narodnii Respublitsi [All-Ukrainian Labor Congress as a Representative Body of the Ukrainian People in the Second Ukrainian National Republic]. *Istorychnyi Arkhiv: Naukovi Studii: Zbirnyk Naukovykh Prats*, 7, 199-208. [In Ukrainian].

8. Pavlyshyn, O. (2014). Komisii Trudovoho Konhresu Ukrainy (1919 r.): formuvannia ta diialnist [Commissions of the Congress of Working People Ukraine (1919): Formation and activities]. *Problemy Vychennia Istorii Ukrainskoi Revoliutsii 1917-1921 Rokiv*, 10, 172-190. [In Ukrainian].

9. Serheieva, S. (2016). Kolektsiya lystivok 1917–1920 rokiv u zibranni Chernihivskoho istorichnogo muzeyu imeni V. V. Tarnovskoho [Collection of Leaflets 1917–1920 in funds of V. V. Tarnovsky Chernihiv History Museum]. *Skarbnytsia Ukrayinskoj Kultury: Zbirnyk Naukovykh Prats*, 17, 96–114. [In Ukrainian].

10. Skalskyi, V. (2014). Trudovyi konhres Ukrainy (sichen 1919 r.): otsinky publitsystiv [The Congress of Working People Ukraine: (January 1919): ratings of publicists]. *Problemy Vychennia Istorii Ukrainskoi Revoliutsii 1917-1921 Rokiv*, 10, 191-203. [In Ukrainian].

11. Nadtoke, O. M. (Ed.). (2018). *Ukrainska revoliutsiia 1917-1921 rokiv u voliansiiakh: zbirnyk dokumentiv* [Ukrainian Revolution 1917-1921 in Leaflets: Collection Book of Documents]. Kyiv, Ukraine: DP Inform-Analit. Ahentstvo. [In Ukrainian].

12. Shumilova, A. (2008). Arkushevi vydannia periodu vyzvolnykh zmahan 1917-1919 rokiv u fondi Knyzhkovoï palaty Ukrainy [Sheet Publications of Period of Liberation Struggle in 1917-1919 in Fund of the Book Chamber of Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï Palaty*, 4, 37-43. [In Ukrainian].

13. Shumilova, A. (2015). Tekstovi arkushevi vydannia 1917-1921 rr. yak unikalni pershodzherela istorii Ukrainy [Text Sheet Publications 1917-1921 as Unique Original

Sources of History of Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï Palaty*, 1, 32-35; 2, 33-38. [In Ukrainian].

Kateryna Lukianets,

PhD (in History), Junior Researcher Associate,
Vernadsky National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: sharlotakorde@gmail.com

tel.: +38(063)-70-29-478

The Congress of Working People Ukraine (January 1919) by the Leaflets Collection of the Old and Rare Books Department of Vernadsky National Library of Ukraine

The scientific relevance of the topic of this article is caused by importance of the study of the sources on the history of the Ukrainian revolution of 1917–1921th. One of these sources is the leaflets from the collection of the department of old printed and rare editions of the Vernadsky National Library of Ukraine. The article deals with the problem of the activity of Congress of Working People Ukraine on the materials of the collection of leaflets of VNLU. Among this collection are 18 copies of one-sheet editions which represent preparation, progress and regulations of The Congress of Working People Ukraine.

In article author proposes to divide the existing leaflets by their content into socio-political, normative, instructional and informational. It was established that these editions were published by various printing houses of Ukraine, mainly on request of the Central Information Bureau of the Directory of the Ukrainian People's Republic. Attention has been drawn to the typographical particularities of this one-sheet editions as a type of printed editions of the era of the Ukrainian Revolution. Among one-sheet editions, that devoted to the Congress of Working People Ukraine, many copies with large sizes, which means that they were focused on the mass reader, for posting in crowded places.

The directions of the state policy of Congress of Working People Ukraine, which were reflected in the leaflets of January 1919, are examined. One-sheet editions with texts of constitutional acts and laws adopted by the the Congress of Working People Ukraine («Universal of the The Congress of Working People Ukraine to the Ukrainian people», «Note of the The Congress of Working People Ukraine to the peoples to the World») are analyzed. Publicistic essays in the leaflets in which the Congress is mentioned are considered. The reaction of the leading parties of that time to the Congress activities through leaflets has been followed. The author comes to the conclusion that leaflets were part of the policy of government informing the population of the country and ensured the rapid dissemination of the Directory's political program.

Keywords: The Congress of Working People Ukraine, Ukrainian revolution of 1917–1921th, leaflets, one-sheet editions.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.